

NOI RESTURI DE OASE UMANE ÎN AȘEZAREA CUCUTENIANĂ DE LA SCÂNTEIA (1994–2003)

DE

CORNELIA-MAGDA LAZAROVICI,
DAN BOTEZATU, LINDA ELLIS, SENICA ȚURCANU

CUVINTE CHEIE: cultura Cucuteni, Scânteia, oseminte umane

În studiul de față prezentăm resturile de oase umane, descoperite în așezarea cucuteniană de la Scânteia în perioada 1994–2003, care completează datele din articolul cu privire la mormântul de înhumăție de aici¹.

Săpăturile noastre din ultimii ani s-au concentrat asupra Suprafeței III, în care s-au cercetat integral 3 locuințe (L9, L10, L11), o vatră în aer liber, un atelier de prelucrare a silexului, adosat L9, ca și mai multe gropi, unele de mari dimensiuni și care au oferit un bogat material arheologic. Putem aprecia acum, la încheierea cercetărilor în această zonă, că suprafața menționată a oferit interesante observații cu privire la modul de construire a locuințelor și a amplasării zonelor gospodărești, dar mai ales în legătură cu unele activități ale membrilor comunității cucuteniene de aici și ne referim în primul rând la prelucrarea silexului². În aceeași suprafață, au fost descoperite mai multe fragmente de oase umane, dispersate, care alături de descoperirile anterioare similare au redeschis problemele legate de ritul și ritual funerar la populațiile cucuteniene, sau de anumite practici magico-religioase.

În perioada menționată au fost descoperite 173 de fragmente de oase umane, cele mai multe dintre ele de dimensiuni foarte mici (vezi Anexa). Cea mai mare parte a acestora sunt în legătură cu Suprafața III la care ne-am referit (170 de oase) și doar 3 fragmente provin de pe latura de vest a Locuinței 8 (Caseta 10), aflată în imediata apropiere a mormântului de înhumăție.

În ceea ce privește oasele umane din Suprafața III, cele mai multe provin din zona Locuinței 9 (101 oase), a atelierului de prelucrare a silexului (7 oase) aflat în imediata apropiere a L9, mai precis pe latura de vest a acesteia, a gropii 173 (41 oase, groapă aflată pe latura de vest a L9), sau din spațiul dintre L9 și L10 (6 oase) și dintr-un complex de locuire, aflat la sud-vest de L9 (complex ce pare a fi ceva mai timpuriu decât L9; 2 oase). Alte câteva oase au fost descoperite în groapa 187 (8 oase –groapa era situată în marginea de nord a L 10), în groapa 195 (1 os), în perimetrul L10 (1 os) și al L11 (1 os). Oasele erau dispersate printre celelalte materiale arheologice și nu indicau existența unor morminte propriu-zise.

Cea mai mare parte a oaselor umane descoperite au fost arse (127). Dintre acestea 64 au fost atribuite vârstei *infans I*, 16 grupei *infans II*, 9 provin de la copii a căror vârstă nu s-a putut preciza, 8 aparțin unor femei (2 din grupa *adult*, 2 din grupa *matur*, iar restul de vârstă neprecizată), 16 provin de la un bărbat *matur*, iar 21 de fragmente nu au putut fi determinate. Majoritatea pieselor incinerate provin de la oasele lungi, alături de care au mai fost identificate fragmente de oase craniene, de omoplat, coastă sau humerus. Unele fragmente de mici dimensiuni sau atipice nu au putut fi analizate.

¹ C.- M. Mantu, D. Botezatu, B. Kromer, *Un mormânt dublu de înhumăție din așezarea cucuteniană de la Scânteia, jud. Iași*, în *ActaMN*, XXXI, 1994, p. 87–103.

² C.- M. Mantu, S. Țurcanu, *Scânteia-Dealul Bodeștilor, campania 1999*, în *Cronica. Campania 1999*, București, 2000, p. 90–92; idem, *Șantierul arheologic Scânteia, campania 2001*, în *Cronica. Campania 2001*, București, 2002, p. 284–285; C.- M. Mantu, S. Țurcanu, L. Ellis, *Scânteia, „Dealul Bodeștilor – La nuci*, în *Cronica. Campania 2002*, București, 2003, p. 276–279.

Având în vedere starea fragmentară a oaselor și contextul descoperirii lor, nu se pot face precizări cu privire la numărul indivizilor de la care provin.

Pentru oasele nearse, (44) repartiția pe vârste se prezintă astfel: *infans I* (8 oase); *juvenil* (2 oase); *adult* (5 oase); *matur* (15 oase); *adult/matur* (1 os); *matur/senil* (1 os); oase de copii, fără precizarea vârstei (2 oase); oase ce nu au putut fi determinate (10 oase). Cele mai multe oase nearse, 21, provin de la femei (*adult* = 5; *matur* = 10; *adult/matur* = 1 os; *matur/senil* = 1; neprecizate ca vârstă = 4) și doar 5 au aparținut unor bărbați. (*juvenil* = 2; *adult* = 1; *matur* = 2). S-au păstrat mai ales oasele din zona capului (14: frontal = 4; occipital = 5; parietal = 4; craniu = 1), mandibulele întregi sau fragmentare (5), urmate de oasele lungi (5), humerus (4), dinți (3 de femei) și coaste (1).

Se poate trage concluzia că majoritatea oaselor descoperite aparțin unor copii (97 de oase: *infans I* = 72 oase; *infans II* = 16 oase; vârstă nedeterminată = 9 oase) și femei (28 de oase). Relativ mai puține exemplare pot fi atribuite unor bărbați (21). Oasele lungi și cele din zona craniană predomină comparativ cu alte oase din schelet. Numărul mare de oase de copii poate fi pus în legătură cu faptul că, provenind de la copii de vârste mici, aceștia au fost înmormântați în preajma caselor familiilor cărora le-au aparținut, așa cum s-a observat și în alte culturi și chiar epoci.

Descoperirile de la Scânteia ridică unele probleme a căror elucidare pare a fi încă destul de îndepărtată. Prima problemă este legată de prezența în număr relativ mare a oaselor umane (calcate sau nu) ce apar atât în stratul de cultură, în complexe închise sau în afara lor. Această situație, așa cum se știe nu este specifică doar pentru Scânteia, pentru eneolitic sau doar pentru cultura Cucuteni. Descoperiri de acest fel sunt menționate în mai multe culturi neo-eneolitice din spațiul românesc. Credem că ar fi util să reamintim câteva dintre acestea.

Primele oase izolate apar încă din cultura Starčevo-Criș. Trei calote craniene sunt menționate într-un bordei din nivelul Starčevo-Criș II de la Cârcea – *Viaduct*³. În așezarea de la Gura Baciului, mormintele 8 și 13 conțineau resturile unui craniu și, respectiv, 3 oase ale unui copil de 11–13 ani⁴.

În nivelul Vinča A din așezarea de la Gornea sunt menționate fragmente de oase umane și de cranii⁵.

La Parța, în cultura Banatului, alături de morminte singulare au fost descoperite și oase izolate (un fragment de craniu în punctul *La vaci*; maxilar inferior de adult în una din locuințe – informații Gh. Lazarovici).

În complexul cultural Cluj – Cheile Turzii – Lumea Nouă – Iclod, în așezarea de la Zau de Câmpie, în locuințe au fost descoperite și fragmente izolate de oase de copii (informații Gh. Lazarovici). În așezarea de la Iclod, peste palisada 1 a fost descoperit și un craniu de copil⁶.

În cultura Boian, în cercetările recente de la Gălățui – *Movila Berzei*, sub platforma sanctuarului a fost descoperit un craniu împreună cu un altar miniatural⁷. În cercetările mai vechi din nivelul Boian – Spanțov de la Căscioarele – *Ostrovel* sunt menționate atât calote craniene, cât și resturi osoase ale unor copii, ce au fost interpretate drept depuneri rituale⁸. În așezarea de la Vidra, în nivel Boian/Gumelnița, calote craniene izolate au apărut atât în strat, cât și lângă vetre⁹.

³ M. Nica, *La culture de Dudești en Oltenie*, în *Dacia*, N. S., XX, 1976, p. 71–103; idem, *Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie*, în *Dacia*, N. S., XXI, 1977, p. 13–53; idem, *Cârcea „Viaduct”*, în *Cronica. Campania 1995*, Brăila, 1996, p. 29; C. Lichter, *Untersuchungen zu den Bestattungssitten des südosteuropäischen Neolithikums und Chalkolithikums*, Mainz am Rhein, 2001, p. 40, kat. 42.

⁴ Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 1995, p. 184, 187.

⁵ Gh. Lazarovici, *Gornea. Preistorie*, 1977, p. 82; C. Lichter, *op. cit.*, p. 391, Kat. 102.

⁶ Gh. Lazarovici, *Grupul și stațiunea Iclod*, Cluj-Napoca, 1991, p. 83; Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Șantierul arheologic Iclod (1983–1984)*, în *Apulum*, 23, 1986, p. 27, fig. 1/2.

⁷ M. Neagu, *Les communnautés Boian-Giulești dans la Vallée de Danube*, în *Istros*, X, 2000, p. 28.

⁸ Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică tîrzie de la Căscioarele*, în *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 215; idem, *Édifice destiné au culte découvert dans la couche Boian-Spanțov de la station-tell de Căscioarele*, în *Dacia*, N. S., XIV, 1970, p. 5–24; idem, *Stratigrafia așezării tell de pe Ostrovel de la Căscioarele*, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, Călărași, 1986, p. 73–81; E. Comșa, *Die Bestattungssitten in rumänischen Neolithikum*, în *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte*, 58, 1974, p. 124, 149; C. Lichter, *op. cit.*, p. 396, Kat. 44.

⁹ D. V. Rosetti, *Săpăturile de la Vidra (Rapport préliminaire sur les fouilles de Vidra)*, în *Publicațiile Muzeului Municipiului București*, I, 1934, p. 38; E. Comșa, *Considérations sur le rite funéraire de la civilisation de Gumelnița*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 12; idem, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 127; C. Lichter, *op. cit.*, kat. 327.

În cultura Hamangia, în săpăturile de la Cernavoda – *Columbia D*, sunt menționate craniile în complexul N¹⁰.

În cultura Vădastra, în așezarea eponimă de pe *Măgura Fetelor*, în nivelul Vădastra, s-au găsit oase umane dispartate ca și o bază de la un craniu¹¹.

În arealul culturii Gumelnița au fost de asemenea semnalate oase umane izolate, dar mai ales craniile și fragmente de craniile, aparținând unor copii și adulți, la Căscioarele – *Ostrovel* în locuința 1¹², la *Măgura Cuneștilor*, în nivel Gumelnița B¹³ și la Sultana – *Grădiștea Ulmilor*¹⁴. În așezarea de la Glina – *La Nuci* sunt menționate fragmente de craniu alături de alte resturi umane¹⁵. La Gumelnița, în nivel Gumelnița, în șanțul Z s-au descoperit fragmente de oase umane (unele erau de la craniile); un fragment de craniu provine dintr-o groapă¹⁶. Oase umane izolate au apărut și în cercetările recente de la Năvodari, de pe Insula – *La Ostrov*, lacul *Taşaul*¹⁷, în așezarea de la Pietrele – *Gorgana*¹⁸, ca și în cea de la *Popina Bordușani* (resturi osoase de la circa patru indivizi)¹⁹.

În arealul aspectului cultural Stoicani-Aldeni-Bolgrad, la Aldeni – *Gurguiul Balaurului*, în nivel Aldeni II și la Bălănești – *Muceha Mare* sunt menționate un craniu și, respectiv, o mandibulă a unui copil²⁰. La Bolgrad, sub groapa unui mormânt de înhumație a unui copil de 5–7 ani s-au descoperit un craniu de femeie și un alt fragment de craniu atribuit unui adult²¹.

Astfel de descoperiri au fost semnalate și în arealul culturii Sălcuța, în așezarea eponimă, în nivel Sălcuța IIc (mandibulă, fragmente de craniu, dinți)²².

La nivelul fazei Precucuteni III oase umane izolate au fost descoperite la Târgu Frumos în groapa 34 (maxilar inferior)²³ și la Luka Vrublevetskaia (într-o groapă de lângă vatra din L5 erau 6 oase arse de copil nou născut)²⁴.

Această situație a fost întâlnită și în unele așezări Cucuteni – Tripolie: Cucuteni – *Cetățuia*, Hăbășești, Bodești – *Frumușica* (nivel Cucuteni A, în apropierea vetrei s-au descoperit mai multe oase provenind de la 3

¹⁰ D. Berciu, S. Morintz, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în *Materiale*, III, 1957, p. 83–92; iidem, *Săpăturile de la Cernavodă*, în *Materiale*, III, 1959, p. 99–114; D. Berciu, S. Morintz, P. Diaconu, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în *SCIV*, 6, 1955, 1–2, p. 151–163; D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Săpăturile de la Cernavodă*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 95–105; D. Berciu, S. Morintz, M. Ionescu, P. Roman, *Șantierul arheologic Cernavodă*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 49–55; E. Comșa, *Die Bestattungssitten in rumänischen Neolithikum*, p. 132; O. Necrasov, M. Cristescu, D. Botezatu, G. Miu, *Cercetări paleoantropologice privitoare la populațiile de pe teritoriul României*, în *ArhMold*, XIII, 1990, p. 182–183; C. Lichter, *op. cit.*, p. 396–397, Kat. 48.

¹¹ E. Comșa, *Contribuție cu privire la riturile funerare din epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, ed. Em. Condurachi, D. Prodan, M. Macrea, București, 1960, p. 95; idem, *Die Bestattungssitten in rumänischen Neolithikum*, p. 144; C. Lichter, *op. cit.*, p. 391, Kat. 12.

¹² Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică tîrzie de la Căscioarele*, p. 222–234.

¹³ E. Comșa, *Săpăturile de salvare de pe „Măgura Cuneștilor”* în *Materiale*, Vaslui 1982, p. 57.

¹⁴ Idem, *Considérations sur le rite funéraire de la civilisation de Gumelnița*, p. 11, 21, 23, 25.

¹⁵ *Ibidem*, p. 11; idem, *Die Bestattungssitten in rumänischen Neolithikum*, p. 125–126; C. Lichter, *op. cit.*, p. 391, Kat. 98.

¹⁶ Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelnița*, în *Dacia*, III, 1925, p. 38; idem, *Gumelnița. Sondajul stratigrafic din 1960*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 56; E. Comșa, *Considérations sur le rite funéraire de la civilisation de Gumelnița*, p. 149; C. Lichter, *op. cit.*, p. 391, Kat. 105.

¹⁷ S. Marinescu-Bîlcu, V. Voinea, S. Dumitrescu, V. Radu, C. Pătroi, *Năvodari, jud. Constanța, Insula La Ostrov, lacul Taşaul*, în *Cronica. Campania 2002*, București, 2003, p. 210.

¹⁸ Al. Vulpe, S. Hansen, Al. Dragoman, J. Gamer, F. Klimscha, U. Koprivic, S. Oanță- Marghitu, A. Reingruber, B. Tănăsescu, *Pietrele, comuna Băneasa, jud. Giurgiu, punct „Gorgana”*, în *Cronica. Campania 2002*, București, 2003, p. 230.

¹⁹ C. Bălțeanu, *Studiul antropologic și aspecte paleopatologice ale unui schelet dintr-un nivel gumelnițean*, în *SCA*, 33, 1996, p. 3–7; S. Marinescu-Bîlcu, D. Popovici, C. Bem, F. Vlad, V. Voinea, *Archaeological researches at Bordușani – Popină (Ialomița County); preliminary report 1993–1994. Eneolithic occupation*, în *CercetArh*, X, 1997, p. 64–92; C. Lichter, *op. cit.*, Kat. 222.

²⁰ E. Comșa, *Considérations sur le rite funéraire de la civilisation de Gumelnița*, p. 5.

²¹ E. K.Tchernych, în *Actes du VIII-e Congrès international des sciences préhistoriques*, Belgrad, 1971, p. 7; I. T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani – Aldeni*, București, 1983, p. 106–107.

²² D. Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București 1961, p. 345.

²³ N. Ursulescu, V. Cotiugă, D. Boghian, L. Istina, S. Haimovici, A. Coroliuc, *Târgu Frumos, jud. Iași, Baza Pătule*, în *Cronica. Campania 2000*, București, 2001, p. 253.

²⁴ Al. Bolomey, *Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană*, în *CercetArh* VI, 1983, p. 163 și nota 8.

cranii de femeie), Mărgineni – *Cetățuia*, Ariușd, Girov – Neamț, Drăgușeni – *Ostrov*, Traian – *Dealul Fântânilor* (Cucuteni A–B), Lipcani, Veremie (Cucuteni A–B), Tripolie (Cucuteni A–B), Kolodistoe, Pavoloci și Kolomiščina I din Tripolie târziu²⁵. Oase izolate sunt menționate și în cercetările de la Mănoaia – Girov, Vorniceni – Botoșani și Mihoveni²⁶.

La aceste descoperiri trebuie amintite cele din ultimii ani din așezarea Poduri – *Dealul Ghindaru*, unde resturi umane au apărut sporadic în gropi sau pe platforma unor locuințe²⁷.

Oase umane izolate au fost de asemenea identificate în epoca bronzului²⁸ și chiar mai târziu la geto-daci²⁹.

Alexandra Bolomey, care a analizat resturile de oase umane izolate din așezările Cucuteni – Tripolie, a formulat și observația cu privire la un aspect neașteptat al atitudinii față de unii defuncți și anume „nepăsarea”³⁰. H. Dumitrescu prin descoperirile de la Traian din cele 4 gropi (din 1952 și 1956) a pus în evidență existența unor morminte de înhumație care presupuneau un anume ritual de jertfe umane (trei din gropile cercetate conțin schelete incomplete, în două din ele lipsesc craniile, într-o altă groapă lipsește o mână din schelet; în ultima groapă, peste schelet, ceva mai sus de acesta apare și craniul unei femei)³¹.

Exemplele de mai sus sugerează așa cum s-a mai spus sacrificii umane, mutilarea cadavrelor, îngroparea doar a unor părți din corpul defunctului și păstrarea altor părți³².

²⁵ C. Matasă, *Frumușica, village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du nord, Roumanie*, București, 1946, p. 11, 21–25, nr. 1 și 43, pl. IV; G. F. Debeț, *Paleoantropologia SSSR, Moskva-Leningrad*, 1948, p. 95–96; H. Dumitrescu, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în *SCIV*, 5, 1954, 3–4, p. 420; idem, *Șantierul arheologic Traian*, în *Materiale*, V, 1959, p. 189–199; Vl. Dumitrescu, H. Dumitrescu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Gostar, *Hăbășești. Monografie arheologică*, București, 1954, p. 440; T. G. Movsha, *K voprosu o Tripilskih pogrebeniah s obriadom trupolojenia*, în *MIA iugo-zapada SSSR i Rumynskoi Narodnoi Respubliki*, Kișinev, 1960, p. 59–76; Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 159–161, 163–165; E. Zaharia, Z. Székely, *Asupra săpăturilor noi de la Ariușd (jud. Covasna) 1968–1985*, în *Aluta*, XVII–XVIII, 1985–1986, p. 104–105; C. M. Mantu, D. Botezatu, B. Kromer, *op. cit.*, p. 88; C. Lichter, *op. cit.*, p. 391, Kat. 8.

²⁶ P. V. Batarciuc, *Un mormânt din așezarea Cucuteni B de la Mihoveni-Cahla Morii, jud. Suceava*, comunicare prezentată la Simpozionul „Rit și ritual funerar în preistorie” Iași, 2003. La Mihoveni-Cahla Morii situația va fi elucidată odată cu încheierea cercetărilor, când vom ști dacă este vorba de un mormânt de înhumație sub platforma unei locuințe sau de prezența izolată a unui craniu.

²⁷ D. Monah, D. N. Popovici, Gh. Dumitroaia, F. Monah, Gh. Lupașcu, V. Cotiugă, C. Bem, A. Bălășescu, D. Moise, V. Radu, C. Haită, N. Șorloaica, *Poduri, comuna Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în *Cronica. Campania 2000*, București, 2001, p. 194–195; D. Monah, D. Popovici, Gh. Dumitroaia, F. Monah, C. Bem, A. Bălășescu, V. Radu, C. Haită, C. Preoteasa, Gh. Lupașcu, V. Cotiugă, *Poduri, com. Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, în *Cronica. Campania 2001*, București, 2002, p. 243.

²⁸ În bronzul timpuriu, la Păuleni, vezi C. Cavruc, D. Buzea, *Noi cercetări privind epoca bronzului în așezarea Păuleni (Ciomortan). Campaniile din anii 2001–2002. Raport preliminar*, în *Angustia*, VII, 2002, p. 50, pl. XIX. În cultura Cozia-Babadag, vezi N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un templu-megaron din epoca bronzului descoperit la Sălcea*, în *Crisia* 5, Oradea, 1975, p. 21; A. László, *Obiceiuri funerare la sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului la est de Carpați*, comunicare prezentată la Simpozionul „Rit și ritual funerar în preistorie” Iași, 2003. Descoperiri similare sunt menționate și în nivel Wietenberg, vezi Al. Comșa, *Date antropologice referitoare la osemintele umane aparținând epocii bronzului descoperite la Păuleni*, în *Angustia*, V, 2000, p. 173, pl. II/1–2.

²⁹ R. Vulpe, Ec. Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în *Dacia*, III–IV, 1933, p. 253–351; K. Horedt, *Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedehaza*, în *Materiale*, 2, p. 10–11; Vl. Zirra, *Beiträge zur Kenntnis des Keltischen Latène in Rumänien*, în *Dacia*, N. S., XV, 1971, p. 157–158; N. Chidioșan, *Contribuții la istoria tracilor din nord-vestul României. Așezarea Wietenberg de la Derșida*, Oradea, 1980, p. 23, 25; C. Preda, *Geto-dacii din bazinul inferior al Oltului. Dava de la Sprincenata*, București, 1986, p. 50–51; I. H. Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986, p. 418; V. Sârbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*, Galați 1993, p. 14, 32; idem, *Sacrificii și înhumații rituale de oameni și animale în/sub locuințe din lumea tracică în sec. X a. Chr. – sec. III p. Chr. (Pornind de la Legenda Meșterului Manole)*, în *Istorie și tradiție în spațiul românesc*, Sibiu, 1996, p. 14.

³⁰ Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 169.

³¹ H. Dumitrescu, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, p. 399–429; idem, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie*, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 97–116; idem, *Șantierul arheologic Traian*, p. 192–195; Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 167.

³² H. Dumitrescu, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, p. 423; idem, *Deux nouvelles tombes cucuténiennes à rite magique découvertes à Traian*, în *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 419; S. Marinescu-Bîlcu, *Sur l'organisation interne de certaines stations des cultures des complexes Boian-Gumelnița et Precucuteni-Cucuteni*, în *CercetArh*, XI, 1998–2000, p. 330–338; Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 173.

Existența unor sacrificii umane la comunitățile Cucuteni – Tripolie a fost susținută de mai mulți cercetători, printre care aș aminti aici pe Hortensia Dumitrescu³³ și Silvia Marinescu-Bîlcu³⁴. Ambele autoare leagă aceste sacrificii de cultul fertilității și fecundității, în felul acesta oferindu-se „garanția” renașterii.

Astfel de practici erau cunoscute în lumea preistorică și ele s-au păstrat până târziu în Europa. Exemplele de acest fel au fost invocate relativ recent de V. Sârbu într-o lucrare cu privire la geto-daci³⁵. În Anglia, în epoca fierului se presupune existența unor astfel de practici, care erau probabil însoțite și de expunerea cadavrelor, fapt ce ar putea explica numeroasele oase izolate descoperite în așezări, sisteme de fortificație etc.³⁶ Sacrificii umane se practicau și în lumea greacă și ele au fost consemnate în scrierile istorice la Dio Cassius³⁷. La Roma, sacrificiile umane au fost practicate multă vreme și ele au fost interzise abia în vremea împăratului Tiberiu (informație oferită cu amabilitate de dr. Silviu Sanie). La geto-daci sacrificiile umane erau de asemenea practicate în anumite momente și circumstanțe³⁸.

În legătură cu sacrificiul uman, ni se pare interesantă precizarea lui Mircea Eliade, care arată că „acest ritual sângeros nu indică inferioritatea intelectuală, nici sărăcia spirituală a popoarelor care îl practică”³⁹. După același autor, sacrificiul uman este atestat atât la paleo-cultivatori, cât și la cei cu o civilizație mai complexă, la diferite popoare⁴⁰.

Pe baza descoperirilor menționate și a observațiilor făcute de diferiți autori prestigioși, nu excludem practicarea de către comunitățile Cucuteni-Tripolie atât a incinerării, cât și a înhumării doar a unor părți din unii defuncți. Argumentele care susțin această ipoteză vizează atât locul unde a avut loc decesul, cât și anumite calități/puteri ale defunctului și ele au fost formulate de mai multă vreme⁴¹.

Hortensia Dumitrescu încadrează o parte a acestor descoperiri în categoria înmormântărilor rituale⁴². Unele din descoperirile de la Scânteia ar putea fi încadrate în această categorie, dar altele nu. Cercetările din așezarea Scânteia evidențiază atât practicarea incinerăției (atât pentru copii, cât și pentru adulți – mai ales femei) cât și a înhumării unor părți din oase.

Un loc aparte în discuția de față îl are și cultul craniului, care a fost practicat și de comunitățile cucuteniene. Literatura de specialitate oferă numeroase exemple în legătură cu acest cult, practicat din paleolitic și până târziu în perioadele istorice, la traco – daco – geți, sciți sau celți⁴³.

Informații interesante cu privire la acest cult al craniilor în neo-eneolitic provin de la Jerichon – nivelul PPNB⁴⁴, Çatal Hüyük⁴⁵, Iclod (fragment de craniu aflat în mâna dreaptă a unui înhumat)⁴⁶, Gura Baciului⁴⁷,

³³ H. Dumitrescu, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni – Tripolie*, p. 423.

³⁴ S. Marinescu-Bîlcu, *Considerații pe marginea organizării interne a unora dintre așezările culturilor din Complexul Precucuteni-Cucuteni*, în *Cultură și civilizație la Dunărea de Jos*, XV, 1997, p. 173.

³⁵ V. Sârbu, *Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacilor*.

³⁶ Idem, p. 38; C. E. Wilson, *Burials within Settlements in Southern Britain during the Pre-Roman Iron Age*, în *Bulletin of the Institute of Archaeology (BIA)*, 18, London, 1981, p. 127, 148–149, 169.

³⁷ Dio Cassius, *Istoria romană*, I–III, Cluj-Napoca, 1985, p. 24; V. Sârbu, *op. cit.*, p. 38.

³⁸ M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 1981, p. 150; S. Sanie, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Iași, 1999, p. 198.

³⁹ M. Eliade, *op. cit.*

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ H. Dumitrescu, *Deux nouvelles tombes cucuteniennes à rite magique découvertes à Traian*, p. 333, 414.

⁴² Eadem, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni – Tripolie*, p. 106.

⁴³ Eadem, *Deux nouvelles tombes cucuteniennes à rite magique découvertes à Traian*, p. 421, 423; S. Marinescu-Bîlcu, *Sur l'organisation interne de certaines stations des cultures des complexes Boian-Gumelnița et Precucuteni-Cucuteni*, p. 333; S. Avram, *Elemente de continuitate a practicilor și credințelor legate de ofrande și sacrificii în construcții în spațiul carpato-danubian*, în *Istorie și tradiție în spațiul românesc*, Sibiu, 1996, p. 68; E. O. James, *Prehistoric Religion. A study in Prehistoric Archaeology*, Norwich, 1957, p. 17–29; S. Sanie, *op. cit.*, p. 112, 198; V. Sârbu, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁴ J. Mellaart, *The Neolithic of the Near East*, London, 1975, p. 61.

⁴⁵ Idem, *Excavations at Çatal Hüyük*, în *Anatolian Studies*, 13, 1963, p. 43–103; idem, *Excavations at Çatal Hüyük*, în *Anatolian Studies*, 14, 1964; idem, *Excavations at Çatal Hüyük*, în *Anatolian Studies*, 15, 1965; Gh. Lazarovici, *The eagle - the bird of death, regeneration-resurrection and messenger of gods. Archaeological and ethnological problems*, în *Tibiscum*, X, 2000, p. 59.

⁴⁶ Gh. Lazarovici, *Grupul și stațiunea Iclod*, p. 81.

⁴⁷ Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului*, p. 176, 180–181, 184, 187.

din unele descoperiri bulgărești atribuite complexului Karanovo VI – Kodžadermen – Gumelnița (la Kodžadermen și Denneș craniilor perforate de copii)⁴⁸ sau românești (Căscioarele – *Ostrovel* – craniul secționat intenționat și desprinse de schelet⁴⁹; Bălănești – *Muchea Mare* – craniu acoperit cu ocră, situat peste un vas ce era acoperit și el cu ocră⁵⁰).

Chiar în arealul Cucuteni - Tripolie, dovezi interesante legate de același cult al craniilor îl oferă descoperirile de la Veremie (craniu cu „inventar” – de o parte și de alta cuțit de silex, topor de piatră și vase aflate lângă platforma unei locuințe) și Tripolie (2 craniile descoperite lângă platforma unei locuințe, lângă 2 vase și câteva pietre de praștie)⁵¹. Nu am uitat nici descoperirile de la Poduri – Dealul Ghindaru (craniu de copil descoperit pe o lentilă de cereale amestecată cu pământ)⁵².

Cultul craniilor este văzut ca o manifestare a cultului strămoșilor⁵³, interpretare ce se dă și craniului din scena religioasă a răstignirii lui Isus ce apare în icoanele bizantine (strămoșul mitic Adam)⁵⁴. Altă interpretare este legată și de perceperea capului ca sediu/ loc al forței fizice și spirituale, creator de viață pe pământ⁵⁵. El poartă simbolul sufletului și al altor virtuți, motiv pentru care rude apropiate sau dușmanii vor să și le însușească sau să le păstreze⁵⁶ sau să comunice prin intermediul acestora cu defunctul în anumite situații⁵⁷. M. Eliade a prezentat numeroase exemple elocvente ale acestui cult⁵⁸. Referindu-se la același cult al craniilor, Silviu Sanie subliniază existența în lumea antică a unui adevărat mit cu privire la puterea regeneratoare a capului, ce este legat de un cult al capetelor, a formei lor circulare, de cult solar sau cult al apelor⁵⁹, idee ce sugerează o dată în plus multitudinea semnificațiilor unor astfel de descoperiri.

O altă problemă care ar trebui reamintită aici este cea a numeroaselor oase de copii și de tineri din așezările cucutenine și mai ales din cuprinsul locuințelor. Hortensia Dumitrescu era de părere că o parte dintre aceste oase reprezintă ofrandele aduse, în timp ce altele sunt doar rezultatul unor morți întâmplătoare. Astfel de manifestări (ofrandele) erau interpretate de ea ca aparținând fondului cultural comun al societăților agricole, răspândite dinspre Orient. Aceeași cercetătoare considera că înhumarea unor copii sau tineri în cuprinsul caselor reprezenta o caracteristică a bazinului oriental al Mediteranei (Egipt, Palestina, Asia Minoră) și Asiei Anterioare (Iran, Caucaz, Turcmenia)⁶⁰.

După părerea noastră, oasele provenind de la adulți și mai ales părțile din craniu sau mandibule pot reflecta în egală măsură și o expresie a cultului strămoșilor.

În concluzie, considerăm că descoperirile de la Scânteia reflectă atât existența unor înmormântări izolate (mormântul 1, dublu), cât și expresia unor practici magico-religioase, reflectând cultul strămoșilor, cultul craniului sau cel legat de fertilitate și fecunditate. Nu excludem nici posibilitatea ca unele oase descoperite să fie legate și de morți întâmplătoare.

Numărul mare de oase incinerate descoperite la Scânteia atestă credem în mod clar și practicarea incinerăției, alături de înhumăție, pentru care existau până acum mult mai multe dovezi. Repartiția oaselor arse pe vârstă și sex nu permite însă formularea unor ipoteze credibile cu privire la utilizarea incinerăției. Am fi

⁴⁸ H. Dumitrescu, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni – Tripolie*, p. 411–412.

⁴⁹ Vl. Dumitrescu, *Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică tîrzie de la Căscioarele*, p. 223–234.

⁵⁰ E. Comșa, *op. cit.*, p. 5.

⁵¹ Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 164 și nota 21; D. Monah, D. N. Popovici, Gh. Dumitroaia, F. Monah, Gh. Lupașcu, V. Cotiugă, C. Bem, A. Bălășescu, D. Moise, V. Radu, C. Haită, N. Șorloaica, *Poduri, comuna Poduri, jud. Bacău. Punct: Dealul Ghindaru*, p. 195.

⁵² D. Monah, D.N. Popovici, Gh. Dumitroaia, F. Monah, Gh. Lupașcu, V. Cotiugă, C. Bem, A. Bălășescu, D. Moise, V. Radu, C. Haită, N. Șorloaica, *op. cit.*, p. 194.

⁵³ J. Mellaart, *The Neolithic of the Near East*, p. 61.

⁵⁴ *The Oxford Companion to Art*, Editor Harold Osborne, Oxford, 1970, p. 292.

⁵⁵ R. Vulcănescu, *Mitologia română*, București, 1987, p. 170–172.

⁵⁶ Gh. Lazarovici, Z. Maxim, *Gura Baciului*, p. 179.

⁵⁷ E. O. James, *op. cit.*, p. 17–29.

⁵⁸ M. Eliade, *op. cit.*, p. 34, 122, 143, 145.

⁵⁹ S. Sanie, *op. cit.*, p. 112.

⁶⁰ H. Dumitrescu, *Découvertes concernant un rite funéraire magique dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni – Tripolie*, p. 110.

tentați să credem că incinerarea se aplica mai ales copiilor și într-o măsură mai mică defuncțiilor de altă vârstă. Reamintim că practicarea biritualismului este o caracteristică ce se găsește și mai târziu în Hallstatt sau în La Tène-ul geto-dacic. Practicarea unei antropofagii rituale nu o excludem, dar fragmentele de oase analizate de la Scânteia nu aduc nici un fel de dovezi în acest sens.

Anexă cu analiza antropologică și locul de descoperire a resturilor umane

1. **1994, Caseta 10/10A:** 2 fragmente diafiză de oase lungi, de copil mic, **arse** și 1 rest de os **ars**, dintr-un craniu.
2. **Suprafața I, 1995, L9, – 0, 60 m:** 1 fragment de os frontal, situat pe linia mediană, provenind de la un individ *adult* sau *matur*, poate feminin.
3. **Suprafața III, 1996, caroul 9, în strat, la – 0,74 – 0, 86 m:** 1 os frontal din partea stângă, probabil feminin, *adult*.
4. **Suprafața III, 1996, caroul 10, în marginea de N a L9 – 0, 72 – 0, 86 m:** 1 fragment de occipital din partea dreaptă aparținând unui *adult* (18–25 ani) de sex feminin. În același carou, la adâncimea de – 0, 90 m a mai fost descoperit 1 incisiv lateral drept (maxilar superior dreapta 2), provenind de la un individ *matur* spre *senil*.
5. **Suprafața III, 1998, L9, colțul de NV:** 4 fragmente diafizare **arse**, provenind de la un *infans I* (1–2 ani).
6. **Suprafața III, 1998, L 9, în apropiere de resturile vetrei:** au fost descoperite 2 fragmente craniene și 6 așchii din oasele lungi ale unui copil de 2–3 ani (*infans I*), toate **arse**. Tot de aici provin 7 fragmente de oase aparținând unui copil, nedeterminabile. La acestea se adaugă alte 3 fragmente de oase **arse** umane, nedeterminabile.
7. **Suprafața III, 1998, caroul 12C, L9, – 0,47/ 0, 55 m:** 1 fragment de coastă de la un copil mic, *infans I*, **ars** și 1 fragment de diafiză, os lung, **ars** (tibia, femur ?) provenind tot de la un *infans I*. În același carou au mai fost identificate alte 6 fragmente de tibie și un fragment de mandibulă, **arse**, provenind tot de la un *infans I* (5–6 ani). Alte oase **arse**, respectiv, 3 fragmente craniene și 4 fragmente de diafiză de os lung, au aparținut unui copil de 1–2 ani (*infans I*). Menționăm descoperirea în aceeași zonă a altor 7 fragmente de oase din scheletul **ars** al unui copil, nedeterminabile. Alte 2 fragmente de oase nedeterminabile, provenind tot de la un copil, dar nearse au fost identificate la sortarea oaselor de animale. Tot aici a mai fost descoperit 1 fragment de os occipital, poate de la un bărbat, *adult*.
8. **Suprafața III, 1998, caroul 13C, L9, – 0, 35 m:** 1 fragment de os frontal **ars**, provenind de la un *infans I*.
9. **Suprafața III, 1998, caroul 14C, L9, – 0, 40 m:** s-au descoperit 1 fragment de os occipital de la un copil și 1 fragment dintr-un parietal drept, situat aproape de sutura cu osul frontal, ultimul aparținând probabil unui *infans I* (5–7 ani).
10. **Suprafața III, 1998, caroul 15A, L9, – 0, 55 m:** 1 fragment **ars** de coastă umană și 1 fragment de diafiză de os lung (?), ultimul aparținând unui *infans I*, **ars**.
11. **Suprafața III, 1998, L9, caroul 16C, – 0, 70 m:** 1 fragment din ramul drept mandibular, fără regiunea mentonieră. A aparținut unei femei *mature*, de circa 30 – 35 ani. Dinții, reprezentați prin molarii I, II, III stânga, cu o erodare de gradul III (după Perrier), sunt mici și au un smalț subțire. Torsul mandibular este puternic dezvoltat. După aspectul mandibulei, pare să aparțină unui subiect de tip mediteranoid.
12. **Suprafața III, 1998, L9, în zona centrală, sub platformă:** 6 fragmente diafizare din oasele lungi ale unui copil, *infans I* (3–4 ani).
13. **Suprafața III, 1998, L9, passim:** din zona centrală a locuinței, când am împachetat oasele de animale, am identificat mai multe oase umane: 3 oase **arse** (fragmente de diafiză a unui os lung) ce au aparținut unui copil de 3–6 ani, *infans I* și 1 fragment de omoplat **ars**, ce poate fi atribuit tot unui *infans I*; 1 fragment de diafiză os lung, **ars**, probabil feminin, ca și 1 fragment de os tot **ars**, diafiză de femur, de la un individ tânăr, *infans II*.
14. **Suprafața III Vest, 1999, carourile 9–16 α–β, L9:** răspândite printre celelalte materiale arheologice la nivelul platformei locuinței, au fost descoperite 4 fragmente diafiză de la oase lungi, **arse**, probabil de la osul femur (?) și alte 3 fragmente de diafiză subțiri, provenind probabil de la un os humerus. Aceste ultime fragmente ar putea fi legate de un subiect de sex feminin (?). În același context au mai apărut 10 fragmente **arse** diafizare din oasele lungi (femur, humerus, radius; pentru 7 fragmente diafizare nu se poate preciza de la ce oase provin) și 5 fragmente **arse** de neurocraniu (4 fragmente din osul parietal și 1 fragment de occipital), ce aparțin unui *infans II* (10–14 ani).

15. **Suprafața III Vest, 1999, caroul 13, atelierul de prelucrare al silixului, legat de L9, – 0, 97/ –1, 10m** : 5 fragmente de oase lungi arse, din care un fragment de humerus și unul de femur, alte 3 oase greu de determinat, provenind de la un *infans* I (2–3 ani). În aceeași zonă a fost descoperit și 1 fragment ars de coastă (coasta 10 sau 11), provenind de la o femeie de vârstă *adult*. Tot de aici provine și 1 incisiv II inferior stânga, cu grad de erodare II, provenind de la un *matur*.

16. **Suprafața III Vest, 1999, caroul 15, L9, – 0, 65 m**: 1 fragment de os occipital dintr-un craniu uman, probabil feminin (?), *matur* (25–35/40 ani) ca vârstă.

17. **Suprafața III Vest, 1999, Gr. 173 – 1, 40 – 1, 67 m**: o mandibulă cu partea anterioară a ramului orizontal, ce aparține unei femei *mature* (30–40 ani). Erodarea dentară este de gradul II (după Perrier). Mandibula are menton piramidal și robusticitate medie. Dinții sunt mijlociu de dezvoltati și sunt prevăzuți cu un smalț gros. Piesa prezintă caractere mediteranoide. Tot de aici mai provine încă o mandibulă din care lipsesc ambele ramuri verticale. Robusticitatea este destul de dezvoltată; mentonul este proeminent și de formă piramidală. Dentiția este reprezentată prin molarii I și II din ambele părți (ce sunt în stare funcțională); premolarii I și II sunt pe cale de erupere, dar nu au ajuns în stare de funcționare. Mandibula păstrează caninul drept și 3 incisivi (2 centrali și unul lateral). Formula dentară indică un individ de circa 11–12 ani (*juvenil*), poate masculin, ținând cont de robusticitatea ramului orizontal.

18. **Suprafața III Vest, 1999, Gr. 173 – 2, 32 m**: printre alte materiale arheologice la acest nivel au fost descoperite și 2 fragmente diafizare provenind de la câte un femur, iar un alt fragment ar putea fi de la un peroneu. Toate cele 3 fragmente de oase menționate au fost arse.

19. **Suprafața III vest, 1999, Gr. 173, – 2, 50 – 2,70 m** : la acest nivel în groapă au fost descoperite 7 fragmente de oase arse din craniul unui copil de circa 3–4 ani (*infans I*), ca și alte 13 fragmente arse din oasele lungi ale unui copil de aceeași vârstă, amestecate cu oase de animale nearse și cu cărbuni.

20. **Suprafața III vest, 1999, Gr. 173, – 2,70 – 2,90 m**: în nivelul următor s-au descoperit 16 fragmente de oase arse, respectiv epifize (femur) și oase coxale de la un bărbat (???) de peste 50 de ani, *matur*. Determinarea vârstei este legată de caracterul spongios al oaselor. La același nivel în groapă au mai fost descoperite alte oase arse de animale și cenușă.

21. **Suprafața III vest, 1999, carourile 14 – 15 α - β , complex de cioburi și oase – 0, 80 – 1, 04 m**. Într-un nivel de locuire Cucuteni A3 ceva mai timpuriu decât cel al locuinței 9, printre resturile ceramice s-au descoperit: 1 fragment de humerus stâng (feminin), cu un „V” deltoidian puternic dezvoltat, ca rezultat al unei munci manuale grele, repetate, poate de la râșnit; o mandibulă aproape întregă (lipsesc condiliile de articulație din ambele părți), ce aparține unui bărbat matur, de circa 40 ani. Dinții sunt mijlocii ca dezvoltare, cu smalțul gros, cu o erodare mijlocie (gradul II–III după Perrier). Mentonul este piramidal și proeminent. Mandibula prezintă o gracilitate mijlocie, cu ramul orizontal înalt, mijlociu de gracil, ramul mijlociu scurt și larg, cu gonioane mijlocii spre dezvoltate. Dinții sunt fără carii, cu molarul III erupt în ambele părți. Prezintă caractere nordice și protoeuropeice. Nu credem că poate fi legat de nivelul cucutenian din așezare.

22. **Suprafața III Est, 2001, caroul 1, lângă L 11 – 0, 35 – 0, 48 m**: 1 fragment de occipital, aparținând unui copil de 2–3 ani, *infans I*.

23. **Suprafața III Est, 2001, caroul 3, strat – 0, 35 m**: 4 fragmente arse ce provin probabil din diafizele unor oase lungi, poate feminine (?).

24. **Suprafața III Est, 2001, caroul 10, L9 – 0, 20 m**: 1 dinte incisiv inferior ars, din partea dreaptă aparținând unei femei de 50–60 ani, *matur*.

25. **Suprafața III Est, 2001, caroul 11, în marginea de NV a zonei centrale a L9, – 1, 05 m**: aici a fost descoperită o mandibulă aparținând unei femei de circa 30 de ani (*matur*). După prezența mentonului se poate aprecia că subiectul era de tip mediteranoid. Dentiția prezintă o erodare de gradul I. Molarul III nu a ieșit.

26. **Suprafața III Est, 2001, caroul 3, Gr. 187, – 0, 40 – 0, 56 m**: în partea superioară a gropii s-au identificat 7 fragmente de diafiză de la oase lungi (?), arse, indeterminabile, ca și 1 canin inferior uman, partea dreaptă, de la o femeie de vârstă *matur* avansată.

27. **Suprafața III Est, 2001, caroul 3, Gr. 173, *passim***: printre materialele arheologice recuperate dintre dărâmăturile marginii de vest a gropii s-a descoperit 1 fragment de os occipital aparținând unui copil de până la 1 an, *infans I*.

28. **Suprafața III Est, 2001, caroul 5, L 10 – 0, 30 m**: 1 premolar II inferior, partea dreaptă, aparținând unei femei, *matur*.

29. **Suprafața III Est, 2002, caroul 9, strat – 1, 10 m:** 1 fragment dintr-un os occipital, fără impresii musculare prea puternice, aparținând probabil unei femei *adult*, poate cu caractere mediteranoide.

30. **Suprafața III Est, 2002, carourile 10 – 11, L9, – 0, 84 – 0, 90 – 1, 10 m:** de aici provin mai multe fragmente din craniul unei femei de vârstă *matur* (30 ani): 1 os frontal întreg, ușor deformat de presiunea pământului în zonele sale laterale. Înclinarea osului frontal este destul de bine reprezentată. Relieful glabelar și supraorbital este foarte slab reprezentat, ceea ce pledează pentru sexul feminin. S-au mai descoperit alte 3 fragmente din oasele parietale stâng și drept. Cel drept provine din zona de atingere a parietalului cu osul frontal, iar cel stâng se situează la zona de articulație cu osul occipital, în regiunea suturii lambdaide. Al treilea fragment aparține tot parietalului drept. În aceeași zonă, la – 0, 90 m a fost descoperit și 1 fragment de os parietal de la un bărbat *matur* (circa 40 ani).

31. **Suprafața III Est, 2002, caroul 11, L9, passim:** 1 fragment de os occipital, cu partea dreaptă mai bine reprezentată decât cea stângă. Gradul său de curbură atestă că indicele cranian trebuia să fi fost doliocran. De asemenea se constată și în această zonă un relief muscular slab reprezentat. Provine de la o femeie de circa 30 de ani (*adult*).

32. **Suprafața III Vest, 2003, Gr. 195 – 1, 14 m.** O calotă craniană, din regiunea parieto - frontală a apărut la – 1,14 m în această groapă de mari dimensiuni, în asociere cu diferite fragmente ceramice. Aparține unei femei în vârstă de peste 30–35 ani (*adult*).

33. **Suprafața III vest, 2003, caroul 7 – 0, 79 m.** Într-un nivel cu fragmente ceramice și alte materiale arheologice Cucuteni A3, ce se leagă de o etapă mai timpurie de locuire a așezării, s-a descoperit jumătate dintr-o mandibulă, cu ramul vertical incomplet (fără condil mandibular). Din dinți s-au păstrat premolarul II, molarul I și II. A aparținut unui băiat de 16–17 ani (*juvenil*).

NEW HUMAN REMAINS IN THE CUCUTENIAN SETTLEMENT FROM SCÂNTEIA (1994–2003)

SUMMARY

This article presents the new discoveries (1994–2003) of human bones from Scânteia. 170 fragment of human bones have been discovered in the area of Surface III and only 3 fragments related to house H 8, situated near the inhumation grave discovered in 1990 (Mantu et alii 1994, 87–113).

Surface III contains 3 houses with platforms (H 9, H 10, H 11), an open-air hearth and several pits. Most of the human bones have been discovered in the area of House 9 (101 bones), and of Pit 173 (41 bones). Other human bones are related to Pit 187 (8 bones: the pit was situated in the northern part of House 10), to the workshop for flint tools situated west from the proximity of House 9 (7 bones), to the archaeological stratum between Houses 9 and 10 (6 bones), to the complex with sherds and bones (2 bones; this complex reflects an earlier Cucuteni A3 level). Few bones have been discovered in Pit 195 (1 bone), House 11, House 10, or in the earlier Cucuteni A3 level under House 10 (1 bone for each one).

Most of the bones presented here (see Annex) have been cremated (127). Their anthropological analysis indicates the following age structure: *infans I* (64), *infans II* (16), children without a precise age (9). In this group of cremated bones 8 are attributed to females (2 – *adult*, 2 – *matur*; age can not be specified for 4 fragments), and 16 to males (*matur*). Most of the cremated bones belong to the long ones, or to the skull, omoplat, ribs or humerus. Some very small fragments can not be identified.

Anthropological analysis shows the following structures for the bones without cremation traces: *infans I* (8 bones), *juvenis* (2 bones, male), *adult* (6 bones: 1 from a male and 5 from females), *matur* (12 bones: 2 from males and 10 from females), *adult/matur* (1 bone, female), *matur/senil*, 1 bone, female). Other 2 fragments could be related to children, but with no precision regarding the age; other 10 fragments can not be determined. Most of the discovered bones from this category belong to the head (14 frontal, 5, occipital, 4, parietal, skull 2), entire or fragmentary mandible (6), followed by long bones (5), humerus (4), tooth (3 belonging to female) and ribs (1).

For the Scânteia discoveries we can conclude that most of the bones belong to children (99 bones: *infans I* = 72 bones, *infans II* = 16 bones, undetermined age = 11 bones), followed by the females (25 bones) and male (21 bones).

Dispersed human bones, similar with those from Scânteia have been found in other Neo-Eneolithic settlements (in Starčevo-Criș, Vinča, Banat culture, Cluj – Cheile Turzii – Lumea Nouă – Iclod cultural complex, Boian, Hamangia, Vădastra; Gumelnița – Kodjadermen cultural complex, Stoicani – Aldeni – Bolgrad cultural aspect, Sălcuța culture, or even in the Cucuteni – Tripolie cultural complex (including Precucuteni) as well in those belonging to the Bronze Age, or later to the Geto-Dacians period.

The human bones recently discovered at Scânteia rise some questions. First of all we have to admit that beside inhumation, cremation was also used. The dispersed bones reflect ritual practices as well as human sacrifices, cadaver mutilation, partial entombment and the preservation of some parts of the deceased person, ideas sustained also by other archaeologists (H. Dumitrescu, S. Marinescu-Bîlcu, and Al. Bolomey). Human sacrifice is related to fertility and fecundity cult practices. Such examples and practices are well known in the prehistory and even history of Europe (England – La Tène period, Greek world; Roman Empire – use these practices until Tiberius; Geto-Dacians).

Among the cult practices we believe that the skull cult is quite well reflected by our discoveries. Such practices have been notified in many other Neo-Eneolithic cultures in Europe and Near East and are related to the Palaeolithic period. The skull cult might also be related to the ancestors' cult, or with the power of the skull, place of physical and spiritual forces. We have made references to other authors that have written about this subject before us.

In conclusion, at Scânteia until now we have identified several situations. There are some isolated graves, but also traces of magic-religious practices, reflecting the ancestor cult, the skull cult as well as practices related to the fertility and fecundity cult.